

РАДНА УЛОГА СЕОСКЕ ЖЕНЕ КАО АКТЕРА РАЗВОЈА ЛОКАЛНИХ СЕОСКИХ ЗАЈЕДНИЦА

Марина Новаков¹

Резиме

У раду се анализира радна улога сеоске жене и конфликти улога које она током живота преузима на себе. Емпиријски део анализе чине резултати квалитативног истраживања које је ауторка урадила у четири сеоске локалне заједнице (Руменици, Липару, Мокрину и Попинцима) на узорку од 300 жена које имају остварену улогу материнства.

Кључне речи: *сеоске жене, радна улога, конфликт улога*

Радна улога сеоске жене

Подела рада по полу и старости дуго времена је била устаљена, сеоска породица је функционисала као “једна радна заједница”, у којој су сви послови комплементарни, али и у којој се знало шта су мушки а шта послови који су намењени жени. Тако се није могао видети мушкарац који хоће да помузе краву или да ради прљаве кућне послове - да почисти кућу или двориште, док су се са друге стране жене мање стиделе да раде оне послове који су сматрани за мушке (Вукосављевић, 1983:391-397) ”Риљање, кошење, везивање снопља, крчење земље, подизање сена, сламе, снопља, када се дене, рачунају се у послове мушке” (Исто:389-390), које жене не раде, осим ако је невоља. Жене су радиле махом мање напорне послове, и оне послове за које није била потребна стручна спрема. Оне су радиле првенствено у кући: спремале храну, чувале децу, израђивале кућну грнчарију, ткале, а одређене послове нису радиле због предрасуда, као нпр. што је било клање живине јер се сматрало да је оно што жена закоље “погано”, док ”неке послове жене не раде из дискретности: због свог начина одевања. Жена се

¹ Мр Марина Новаков, Истраживач сарадник, Пољопривредни факултет Нови Сад, Департаман за економику пољопривреде и социологију села, Трг Доситеја Обрадовића бр.8. Тел. 021/4853381, Маил: marinan@polj.uns.ac.rs. Рад је део истраживања на пројекту “Одржива пољопривреда и рурални развој у функцији остваривања стратешких циљева Републике Србије у оквиру Дунавског региона” Министарства просвете и науке Републике Србије (Пројекат ИИИ-46006).

не пење да креше лесник, не врти пециво на ражњу, не тресе воће сем са земље, не пење се на пласт или стог да дене” (Исто:390). Оваква “матрица подела послова по полу је дефинисана још од поделе рада на ловачке и сточарске послове и вековима се развијала и устоличила као образац улоге пола, који се мења само у изузетним ситуацијама (у привременом или сталном недостатку “мушке главе” у кући) “ (Вишнић, 2007:311).

Говорећи о Србима у Војводини у 18. и 19. веку, Д. Поповић наводи да “познаваоци тадашњих прилика једнодушно тврде да су наше жене биле много вредније од наших мушкараца. И поред знатног броја различитих празника, великих и малих, и тзв. “женских” светаца, читавог низа “младих четвртака”, “младих петака”, “младих недеља” и заветних дана, када по народном веровању “не ваља “радити, жене су биле вредније од мушкараца. Жене су спремале све кућне потрештине: ткале платно, простирке, ћилиме, кецеље, обојке и комарнике. Оне су се бринуле да израде сву одећу, рубље, одело, све што покрива тело. Готово су стално имале преслицу у руци. Знале су да устану већ око поноћи да преду до зоре, а тада су месиле хлебац и храниле живину. Људи су били, изгледа, практични. Како су били свесни да њихова удобност у браку зависи од вредности и вредноће жене у кући, то су приликом женидбе нарочито водили рачуна о умешности, знању и вредноћи удавача, па су их, према тим њиховим особинама, плаћали, мање или више” (Поповић, 1963:136). Потреба за већ формираним обученим радником у кући била је и узрок раног ступања у брак, као и околност услед које сељанке нису бринуле да ли ће се удати јер су, са распадом задруга, сеоској кући биле неопходне (Вукосављевић, 1962:143).

Традиционалну поделу рада на мушке и женске послове у многоме је изменила модернизација пољопривредне производње, тако да је мало послова које жена не може да обавља, а веће учешће женске радне снаге у пољопривреди настало је и због миграцијских кретања мушке радне снаге ка граду. Запошљавање мушкараца ван газдинства захтевало је и повећано ангажовање жене на газдинству (Стојанов, 1989:40,42) што је додатно оптеретило сеоску жену и повећало њен значај на пољопривредном газдинству будући да је на себе преузела многе традиционално мушке послове. При томе, треба имати у виду да је овај додатни рад у пољопривреди био више последица нужности него њен избор, а такође, са друге стране, и запошљавање самих жена, које се налази у негативној корелацији са нивоом фертилитета, сматра се једним од главних чиниоца промена које су се одиграле у породици и породичним односима.

Данас од целокупног активног становништва које живи у селима наше земље, 39,2 % чини женско становништво, док је њихов удео у категорији издржаваног становништва знатно већи и износи 65,5%.² Сем тога, од свих индивидуалних

2 Попис становништва, домаћинства и станова у 2002., Књига 5: Активност и пол – Подаци по насељима, РЗС, Београд, 2003., стр.12 и прорачун аутора

пољопривредних произвођача жене чине 43,6%³ тако да и је велики део производње у њиховим рукама. Ипак, међу активним становништвом жене су више заступљене у градским насељима него у сеоским.

Запошљавање жена се, поред контроле рађања, сматра фактором који је највише утицао на породични живот. Прихватање запослености жене често заједно иде с тврдњама да се и мушкарци морају бавити пословима у домаћинству или "кућним пословима". Међутим, жена и у већини земаља Европе и даље сноси највећи терет у домаћинству. Разлике су велике у том погледу: тако у Британији 77% мушкараца пере суђе док их је најмање у Италији (22%) и Шпанији (26%). Поредак је исти и када је реч о спремању, пеглању и кувању, а једино је равномерније међу супружницима распоређена куповина (Mendras, 2004:144).

И према резултатима нашег истраживања, у обављању послова у домаћинству испитанице назависно од тога да ли су запослене или не, најчешће немају помоћ ни када је у питању кување (50,7%), прање суђа (53,7%), одржавање хигијене (51,7%), прање веша (74,7), нити пеглање (64%), а једино набавка намирница већински није само њихова обавеза, и приликом набавке имају учесталију помоћ осталих чланова домаћинства тако да је само 28,3% испитаница одговорило да ни у овом случају немају ничију помоћ. Испитанице које имају помоћ у обављању кућних послова најчешће ту помоћ имају од деце, осим када је у питању одлазак у набавку намирница у чему им најчешће помаже супруг. Иако незнатно, ипак нешто већу помоћ мужа (за 2,3% већу у прању суђа, 4,4% у одржавању хигијене и 5,4% у кувању) имају запослене испитанице у свим пословима осим када је реч о пеглању.

Већини испитаница (61,3%) не недостаје у домаћинству ниједан апарат који би им олакшао обављање кућних послова, али и свака пета (20,3%) испитаница је одговорила да им недостаје машина за суђе, 6% усисивач за дубинско усисавање, а 5,3% испитаница веш машина. Само 1,7% испитаница има потребу и за машином за суђе и усисивачем за дубинско усисавање.

Иако већином све кућне послове раде саме, убедљива већина испитаница (82,7%) јесте задовољна поделом послова између чланова домаћинства, 11,7% је задовољно делимично, само 4,7% је рекло да није задовољно и 1% испитаница да је потпуно незадовољно, док је 2% испитаница било неодлучних по овом питању. Овако високо задовољство поделом послова се може објаснити дуготрајном поделом на мушке и женске послове и устаљеним схватањима да је кућа превасходно дужност жене-мајке. Више незадовољних испитаница је међу запосленима женама - 8,4% запослених је незадовољно или потпуно незадовољно поделом послова наспрам 4,7% незапослених испитаница (таб.1). Ово се може објаснити чињеницом да преузимањем на себе још једне улоге, улоге запослене жене, код ових испитаница

3 Попис становништва, домаћинстава и станова у 2002., Књига 7: Пољопривредно становништво, РЗС, Београд, 2004, стр. 8,9 и прорачун аутора.

није било праћено повећањем помоћи осталих чланова, те да се са преузимањем више улога повећава незадовољство и очекивања од осталих укућана. Одговори неких од незапослених испитаница које већински све послове обављају саме био је да и не воле да им се неко меша у те послове и ”мота” око њих док оне раде, те да је расподела кућних послова таква зато што оне тако хоће.

Таб. 1: Задовољство поделом послова између чланова домаћинства

		Задовољство поделом послова			
		задовољна	делимично задовољна	незадовољна	потпуно незадовољна
запослена	да	75,0%	16,7%	6,0%	2,4%
	не	85,6%	9,7%	4,2%	0,5%
Укупно		82,7%	11,7%	4,7%	1,0%

Већина испитаница сматра да не постоје типично женски послови везани за кућу (53%) нити типично мушки послови (62,3%) који су везани за кућу. Међутим, 73% испитаница је одговорило да нема послова везаних за кућу које оне никада не раде, и истовремено само 31,3% је одговорило да нема послова које њихов супруг у кући никада не ради (таб.2). Иако се **декларативно не прави подела послова у кући према полу**, у конкретном случају она је ипак присутна: међу пословима које испитанице никада не раде предњаче поправке и тешки послови (7,7%), а 35,7% супружника не ради ништа од тзв. ”кућних/ женских” послова (кување, прање суђа, спремање куће, пеглање,...), и још укупно 27,1% мужева не ради по неки од тих послова (нпр. само кување, или само пеглање,...) на основу чега се може рећи да су **ставови о полној подели рада еволуирали, али је пракса остала углавном иста.**

Таб. 2: Послови које никада не раде

Послови у кући које испитаница никада не ради	%	Послови у кући које супруг никада не ради	%
нема тог посла	73,0	све ”кућне/женске”	35,7
поправке	7,7	нема тога посла	31,3
тешке послове	7,7	кување	8,3
око домаћих животиња	4,7	прање веша	6,0
кошење траве	2,7	пеглање	5,0
остало	4,2	усисавање, брисање прашине	5,0
Укупно	100,0	прање и пеглање	2,8
		остало	5,9
		Укупно	100,0

И поред невелике помоћи које имају од супруга приликом обављања кућних послова, у највећем проценту (71%) испитанице су задовољне његовим учешћем у обављању истих, 15,7% је задовољно делимично, а 11% је изразило

незадовољство и то: 5,7% је потпуно незадовољно а 5,3% је углавном незадовољно. Велико задовољство поделом послова се може тумачити спремношћу жена да преузму на себе већину обавеза у домаћинству и у тиме растерете остале чланове, као и наученим и усвојеним матрицама понашања које делују и након дугог времена.

Испитаницама обављање кућних послова најчешће одузме три до четири сата дневно (35,7%), више од $\frac{1}{4}$ испитаница проведе чак преко шест сати у обављању кућних послова (26,7%) и 18,3% од пет до шест сати. Тек отприлике свака седма (15%) испитаница у обављању истих проведе између једног и два сата, а свега 4,3% мање од једног сата. При томе, много мање је међу запосленим испитаницама оних које у обављању кућних послова проводе преко пет сати – 32,2% запослених наспрам 50% незапослених испитаница, тако да се време проведено у раду у домаћинству смањује са њиховом запосленошћу што је очекивано с обзиром да је већина међу запосленим испитаницама запослена пуно радно време, и на послу проводе осам сати (61,9%), затим 20,2% између четири и седам сати, 16,7% на радном месту проведе девет и преко девет сати, а само једна испитаница дневно проведе на послу до три сата.

Несразмерно време у односу на време проведено у обављању послова, испитанице проводе одмарајући се у току дана. Тако до једног сата или нимало у току дана се одмара 38,7% испитаница, 30,3% се одмара сат до два у току дана, 17,3% проведе у одмору три или четири сата, и 13,6% пет и више сати. Осим послова у домаћинству већина испитаница учествује и у обављању пољопривредних радова, при чему запослене испитанице знатно ређе (таб.3). Већински њихово учешће зависи од сезоне и некада су то само послови у башти, копање или њено сређивање, брање поврћа и др.

Таб. 3: Учешће у обављању пољопривредних радова

Запослена	Учествује у обављању пољопривредних радова		Укупно
	да	не	
не	44,0%	28,0%	72,0%
да	13,0%	15,0%	28,0%
Укупно	57,0%	43,0%	100,0%

Конфликт улога

Када је још седамдесетих година анализирана психодинамика емоционалног живота сеоске жене на 369 жена које су због синдрома тескобе (тескоба се одређује као последица човекове угрожености на интерперсоналном плану и незадовољених потреба, као знак друштвене и интерперсоналне уздрманости човека) тражиле помоћ психијатра у диспанзеру (Брајша;Озимец, 1973:154),

результати истраживања урађеног на подручју општине Вараждин (*Исто*: 156) показали су да је тескоба резултат конфликта и напетости у интерперсоналним односима особе с осталим припадницима групе којој припада, последица емоционалне неприхваћености, при чему је сеоска и градска жена готово једнако оптерећена, а емоционална оптерећеност максимална у њиховом фертилном добу и јеку мајчинских и брачних обавеза. Од 369 жена 70% су домаћице, односно индивидуалне пољопривреднице, удате су и најчешће имају троје (32,5%) и двоје деце (26%), што говори да је брак и те како стресогено оптерећен и да се она у њему осећа напетом и незадовољном а своје брачне проблеме покушава решитим неуротским механизмом, бежањем у болест. Њена ангажованост на неколико нивоа (сексуалном, у кућним пословима, у пољопривредни, васпитању деце) исцрпљује жену, тим пре што за своју ангажованост не добија адекватну компензацију на личном, емоционалном или друштвеном плану (*Исто*:157-161).

Преузимање различитих улога сеоске жене током њеног живота носи са собом бројна оптерећења и конфликте који се јављају услед раскорака између жеља и могућности да се свака од улога испуни на адекватан начин. Иако је у нашем истраживању чак 52,4% испитаница навело да често осећају умор, за већину (68%) испитаница усклађивање различитих улога које имају ипак не представља терет. Само 12% је рекло да им усклађивање различитих улога представља делимичан, а 15% велики или изузетно велики терет.

Усклађивање рада и родитељства је један од важних задатака популационе и сваке друге политике. У зависности од земаља, социјалних класа, и индивидуалних схватања, овај задатак се покушава остварити на различите начине. Запошљавање жена изван домаћинства често ствара конфликт улога које жена током живота преузима на себе, а који, и на индивидуалном и на ширем друштвеном нивоу, покушава да реши на различите начине. Тако на пример, за разлику од Францускиња које професију стављају испред мајчинске улоге или раде све како би обе улоге помириле, Немце и Немци размишљају о послу и породици као о два одвојена света од којих је посао мушки и модернички, а породица женски и традиционалан. Немци сматрају да жена која ради улива деци мање сигурности и сматрају да је у принципу мушкарац тај који доноси новац у кућу а жена она која се том кућом бави. Енглескиње најчешће имају посао на пола радног времена како би се могле више посветити деци (Mendras, 2004:66-67). Један од новијих ”трендова родитељства” је и рад код куће који се практикује све више на Западу а који би требало да балансира посао са породичним обавезама. Претпоставља се да ће он подстаћи мушкарце да обављају више кућних послова и брину о деци. У погледу рада код куће једни имају оптимистичко виђење, док други сматрају да непостојање одвојености радне и приватне сфере чини да жене ретко имају простора да побегну од било кога, те да рад код куће комерцијализује кућу и одузима јој епитет места које штити од стреса спољашњег света (Silver, 1993:181-204).

Већина запослених испитаница (79,8%) према резултатима нашег истраживања сматра да се њихово радно ангажовање не одражава негативно на односе са супругом и децом. Само 8,3% се изјаснило о негативном утицају свог радног ангажовања на породичне односе, и тек свака отприлике девета је одговорила да је негативан утицај запослења на породичне односе делимичан (11,9%). Међутим, половина од укупног броја запослених испитаница је рекла да би напустиле посао када би им материјална ситуација то дозвољавала и посветиле се подизању деце. Испитанице које су рекле да би напустиле посао када би им то дозвољавала материјална ситуација, најчешће би и у том случају имале исти број деце као и сада (52,5%). Још једно дете би родило 20% испитаница, двоје или више деце 15% испитаница, а 12,5% није могло да одговори на питање. Овако велики број испитаница које би напустиле посао сведочи о неусклађености рада и родитељства, али и о томе да су разлози њиховог запослења превасходно материјалне природе.

Литература

1. Брајша, Павао; Озимец, Јасна (1973) *Синдром тјескобе у сеоске жене*. Социологија села, број 2-4 (40-42), година XI, стр. 154-161.
2. Mendras, Henri (2004) *Europa i Europljani. Sociologija Zapadne Europe*. Zagreb: Masmedia.
3. Поповић, Душан (1963) *Срби у Војводини, књига 3*. Нови Сад: Матица српска.
4. Silver, Hilary (1993) *Homework and Domestic Work. Sociological Forum*, Vol. 8, No. 2 (Jun., 1993), стр. 181-204.
5. Стојанов, Младен (1989) *Сеоска жена у привредном развоју*, ЗМС ДН, бр.86/87, Нови Сад, стр. 29-44.
6. Вишнић, Борка (2007) *Рад сеоске деце. у: Традиционално и савремено у раду и животу људи у селу* (зборник радова) (2007) Београд – Власотинце: Српско удружење за социологију села и пољопривреде и остали, стр. 309-319.
7. Вукосављевић, Сретен (1962) *Писма са села*. Београд: Савремена школа.
8. Вукосављевић, Сретен (1983) *Историја сељачког друштва III – социологија сељачких радова*. Београд: САНУ.

ROLE OF RURAL WOMEN WORKING AS ACTORS OF LOCAL RURAL COMMUNITIES

Marina Novakov

Summary

The paper analyzes working role of rural women and conflicts of roles she takes during her life. Empirical part of analysis are qualitative research that was taken by author of this paper in four rural communities (Rumenka, Lipar, Mokrin and Popinci) on a sample of 300 women who have realized the role of motherhood.

Key words: *rural women, work roles, conflict of roles*